

MARTA ROMPORTLOVÁ

VÝSLEDKY ČESKOSLOVENSKÉ BALKANISTICKÉ
HISTORIOGRAFIE

Tento příspěvek se pokusí být stručným nárysem úsilí a výsledků, jichž doznala československá balkanistická badání za dobu necelých pěti let od konání prvního sympozia na poli historiografie. Chtěli bychom načrtnout především směry, jimiž se v této době studia ubírala. Historická produkce představuje za tu dobu řádově tisícovku titulů, z toho přes sto větších studií, monografií, edic, kolektivních děl a sborníků, tudíž konkrétní tituly zmíníme v tomto přehledu spíše sporadicky, především pokud jde o studie teoretické, knižní monografie, velká díla kolektivní.

Přehlízíme-li sumu nového poznání historie jihovýchodní Evropy, vždy znovu konstatujeme různorodost aspektů, z nichž se přistupuje k jejich zpracování. Komplikovaná paralelní kontinuita i dispersnost vývoje jednotlivých národních a státních složek tohoto prostoru badatelům přímo vnucuje široký rejstřík způsobů jak se pokoušet o jejich uchopení. I v posledních letech zahrnovala tedy tato větev balkanistiky monotematické studium jednotlivých národních dějin v jejich komplexu i speciálních problémech. Nadále se setkáváme s pracemi bujnárně komparatistickými a vztahovými jak v rámci Balkánů samotného, tak sousedního i vzdálenějšího evropského kontextu. Poslední léta přinesla měrou větší než dříve i globální, syntetizující zpracování delších časových úseků na rozsáhlejších územích Balkánů spolu s mnohostranně srovnávacím

řešením problémů celobalkánských, viděných v horizontálním časovém průřezu. Pochopitelně i samo místo, tradice, podoba a úkoly balkanistiky v historiografii zůstaly nadále předmětem teoretických a metodologických studií. /Z nich jmenujeme studie prof. Macůrka v 7.ročníku Bulletinu mezinárodní asociace Jiho-východoevropských studií a ve Studia balcanica bohemoslovaca 1/, stati prof. Hejla v Historiografii střední, východní a jihovýchodní Evropy a ve Slovanském přehledu 2/ a článek prof. Hroziěnicka v 15.ročníku Slovanských štúdií 3/. /

Důležitými pomůckami, konkrétně a detailně ozřejmujícími pokroky v poznávání jihovýchodoevropského vývoje jsou souhrnné biograficko-bibliografické práce a anotované přehledy. Uplynulé období přineslo některé reprezentativní tituly tohoto typu, dlouho postrádané, které i při širším zaměření mají význam pro balkanistiku. Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760 z roku 1972 4/, přehledy činnosti kabinetu a kabinetů v ročence WJEP z r. 1969 5/, Slavica na brněnské universitě z r.1973 6/, cenné speciální shrnutí balkanistiky na brněnské universitě ve Vlastivědném věstníku moravském 7/, přehled dvacetileté činnosti Ústavu dejín evropských socialistických krajín SAV 8/. V rukopise je v ČSI ČSAV připravena i hodnotící práce Slavistika v Československu 9/, díl I., meziválečné období. Vyšly osobní bibliografie významných badatelů prof. Macůrka 10/, prof.Kurze 11/, prof.Kabrdy 12/, doc.Konečného 13/. Kromě těchto počimů jednorázových bychom chtěli připomenout dvě periodické bibliografie - byzantologickou, jež je součástí časopisu Byzantinoslavica 14/ a Bibliografii čs.balkanistiky 15/ vydávanou zdejšími kabinetem. Ta je po dvou vydaných svazcích /1966-1968,1969-1971/

ve stadiu excerpce pro XII. svazek 1972-1974, který má vyjít počátkem roku 1976. Historickou produkci domácích badatelů zachycuje prakticky v úplnosti a jejich práce publikované v zahraničí v reprezentativním výběru.

Organizační a publikační báze balkanistických studií se v posledních pěti letech podstatně nezměnila. V českých zemích tradičně představují jejich centrum Československo-sovětský institut ČSAV a hostitelská katedra. Pracovníci prvního se zabývají balkanickou problematikou včetně otázek velkomoravských a výjimkou byzantologie od nejstarších dob po dnešek. Badatelské výsledky druhé spadají do doby od konce 18. stol. s těžištěm v problematice 2. pol. 19. a 1. pol. našeho století. Na Slovensku reprezentují toto studium nadále převážně pracovníci ÚDESK SAV s tématickým záběrem od raně byzantského období po dnešek a výraznou převahou období nového a nejnovějšího. Bádání speciálně byzantologická rozvíjí skupina pracovníků Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV. Na celkovém obrazu československé balkanistiky se pochopitelně podílejí významnou měrou i jednotliví pracovníci ostatních univerzitních kateder, akademických ústavů a jiných odborných institucí. Kabinet balkanistiky a hungaristiky pořádající katedry si pak předsevzal nejen úkoly badatelské v rámci svého nepočetného personálního obsazení, nýbrž i službu našim balkanistickým studiím v oblasti bibliografie a koordinace bádání, jak je toho ostatně i naše dnešní setkání dokladem.

V mezinárodním měřítku vyvíjí činnost československo-jugoslávská historická komise za předsednictví dr. Kočího a prof. Nikoly Petroviče. V uplynulém období zasedala v Praze, kde byla odborným tématem komparace postavení národů střední a jihovýchodní

Evropy v období Bachova absolutismu. Poté se sešla v Lublani a posléze v Banské Bystrici. Tam srovnávaly referáty význam národních a socialistických hnutí v 19. století a jsou připraveny k vydání v samostatném sborníku. Jednání nejbližší příští jsou plánována do Nového Saðu s tematikou zaměřenou k výročí Slovenského národního povstání a k otázkám konečné fáze boje proti fašismu a posléze do Brna, kde má být nastolen problém tureckého feudalismu.

Připravuje se obnovení čs.-bulharské historické komise a velká očekávání provázejí v posledních dnech znovuzahájenou činnost národního balkanologického komitétu za předsednictví dr. Hermana.

Periodické publikační fórum našeho oboru představuje stále - kromě jednotlivých možností, skýtaných časopisy a sborníky šíře orientovanými - Slovenský přehled ČSI ČSAV, Slovenské štúdie ÚDESK SAV, jejichž zejména 14., 15. a 16. svazek je podstatnou měrou věnován balkanistice. Kromě přínosu původních studií bychom zvláště v případě Slovenského přehledu podtrhli mnohostranný a obsáhlý efekt jeho produkce recenzní, referující a glosátorské. Novum mezi periodiky představuje ediční řada Europae centralis atque orientalis studis historica, již začala vydávat katedra dějin a etnografie střední, východní a jihovýchodní Evropy ve Spisech brněnské filosofické fakulty. První svazek vyšel v mezinárodním obsazení v r. 1971 jako pocta prof. Macůrkovi k sedmdesátinám 16/. Valnou jeho část tvoří studie z dějin jihovýchodní Evropy od 14. století do roku 1945. Jak odpovídá badatelskému zaměření jubilentovu, jde o práce především komparatistické. Svazek druhý této řady je ve stadiu příprav.

Neperiodických a příležitostných sborníků se za poslední období připravilo nebo připravuje množství dotud nezvyklé. připomeneme Studia balcanica bohemoslovaca z r. 1970 - materiály předešlého symposia. Úkoly historiografie střední, východní a jihovýchodní Evropy v období socialistické integrace - výsledku druhé brněnské mezinárodní konference o cílech a úkolech výuky dějin této oblasti v současné etapě rozvoje světové marxistické vědy, vyšlo v r.1973 19/. I připravovaný sborník třetí konference bude obsahovat příspěvky balkanistického charakteru, když se na ní bylo jednalo o výuce dějin SSSR a lidových demokracií. Československé příspěvky obsahuje i sborník sofijské mezinárodní konference s meziválečnou tematikou, který vyšel v Sofii v r. 1973 19/. Stejně tak se reprezentovala naše balkanistika na slavistickém kongresu ve Varšavě 20/, na kongresu slovancké archeologie r.1970 v Berlíně, na pražském kongresu věd prehistorických a protohistorických 22/ a na dalších mezinárodních vědeckých setkáních, jejichž materiály posléze vyšly tiskem, stejně jako na podnicích domácích, z nichž jmenujeme např. dimitrovovskou konferenci, pořádanou brněnským VUT za celostátní účasti 23/ nebo konferenci brněnské filosofické fakulty k 50.výročí založení KSČ 24/.

Některé výsledky bádání na úkolech státního plánu mají být shrnuty ve Sborníku o vzájemných vztazích balkánských států v meziválečném období 25/. Na příští rok se připravuje jubilejní sborník k 60.narozeninám prof.Hrozienčika K dějinám vzájemných vztahů balkánských států v meziválečném období 26/. Charakter sborníku mělo nakonec i zvláštní číslo Slovanckého přehledu věnované v r. 1972 27/ Jiřimu Dimitrovovi, svými příspěvky mnohostranně zobrazující tute osobnost v širokých souvislostech

pokrokového hnutí.

Už o krok za mez, které dělí tématický sborník od syntetického zpracování, když přitom zůstaly zachovány některé přednosti monografického postupu, postoupily dva na sebe navazující tituly kolektivních prací Balkánské socialistické státy mezi dvěma válkami 28/ a Střední a jihovýchodní Evropa ve válce a revoluci 29/ z r. 1970 a 1969. V období, o němž referujeme, vznikly Přehledné dějiny Byzance z pera Lubomíra Havlíka 30/ a byla završena i další vysokoškolská učebnice - třídílné Dějiny národů střední a jihovýchodní Evropy autorského kolektivu Kabrda-Kolejka-Pražák svazkem zachycujícím léta 1918-1945 31/.

V oblasti tak říkajíc "velké" syntézy přineslo poslední pětiletí počiny eminentně významné. Z nejstaršího období upozorňujeme na právě vycházející syntézu vnitrobyzantského ideologického vývoje a širokých evropských souvislostí od konce antiky do pozdního středověku - práci Milana Loose o dualistických herezích ve středověku 32/a na Avenariův spis Avaři v Evropě, který je v tisku stejně jako na připravovanou knihu Havlíkovu K charakteru státních formací a struktuře vládních forem prvních slovanských států. Základní význam a velký mezinárodní ohlas měla v r.1969 posmrtně vydaná práce prof.Kabrdy o postavení pravoslavné církve v osmanské říši v souvislosti se systémem, normou a prací církevního zdanění bulharského obyvatelstva v 17.-19.stol. 33/ .

Dějiny Jugoslávie v redakci Václava Žáčka z roku 1970 35/ jsou kolektivní dílo skutečně průkopnické v měřítku širším než československém. V obdobném kruhu badatelů a za stejného redakčního vedení byly připraveny do tisku dějiny čs.-jugoslávských

vztahů Češi a Jihoslováné v minulosti, díl I. do r.1918 a dokončuje se díl II. za spolupráce balkanistů slovenských. Naše historiografie tak opět pokročí na cestě naznačené před lety. Čechy a Poláky vzniklými pod vedením prof. Macúrka, který v současné době pracuje na sumě svých studií evropakého jihovýchodu - na syntéze čs.-rumunských vztahů ve starší době.

Z větších počinů edičních bychom uvedli další díl *Magnae Moraviae fontes historici* 35/, Blaškovičův soubor dešifrovaných osmanských dokumentů z Rimavské Soboty, připravený do tisku a třídílný soubor bulharik z čs.archivů, sestavený péčí ČSI ČSAV, zahrnující v prvních dvou dílech meziválečné období a v dílu třetím 19.století, jak vychází v Sofii.

Tuto část naší informace bychom uzavřeli připomínkou dvoudílného informativního přehledu vzniku a vývoje světové socialistické soustavy /1944-1949; 1949 - pol.50.let/. V redakci Václava Melichara je první díl v tisku a druhý dokončován, balkanistické otázky v něm zaujímají přibližně čtvrtinu rozsahu.

Nyní bychom se pokusili o stručný výčet tématických okruhů, jimž se věnovaly edice dokumentů a monografická studia, přičemž tituly uváděné v poznámkách, mají sloužit jen k vytvoření rámcové představy o literatuře, podrobně podchycené v Bibliografii čs. balkanistiky II. a III.

Československá byzantologie se do hloubky zabývala komplexem otázek kolem avarsko-slovanských vpádů do Byzance a usídlení slovanských kmenů na byzantském území. Studuje vztahy mezi Avary a Slovany a úlohu Avarů v politických a diplomatických plánech Byzance 36/, dějiny městského osídlení na Peloponnesu a kriticky zkoumá dosavadní výsledky studia úlohy fází v hippodromu.

V ideologické oblasti se věnuje velkým heretickým hnutím a dualistickým zaměřením - paulikiánství a bogomilství v nejrůznějších jejich projevech, složkách a časových úsecích. Do nejbližší budoucnosti si klade za úkol studium byzantských měst, otázek feudalismu v Byzanci a zpracování Dějin a kultury Byzance jako vysokoškolské učebnice. Skonem prof. Myslivce byla opuštěna problematika byzantského umění a čeká na své badatele.

Další centrum badatelského zájmu představuje časově obsáhlé, tématicky bohatě diferencované, intenzivně studované období vzniku prvních slovanských států na území střední a jihovýchodní Evropy, ať už nahlížené z hlediska politického, ideologicky-kulturního, národnostního či ekonomického, ve vývoji jednotlivých zemí - Velké Moravy, států na území dnešního Bulharska, Rumunska, Srbska či Chorvatska, z hlediska osudů cyrilometodějské mise, či ve vzájemném poměru těchto státních útvarů nebo v jejich vztahu k Byzanci a západní Evropě.

Pozornosti se dostalo v posledních letech albánským dějinám v 15. století, postavě Skanderbegově, stejně jako česko-rumunským vztahům v té době.

Pro 16. a 17. století byly ústředním studovaným problémem migrace charvátského obyvatelstva.

Pokud jde o problematiku osmanskou, lze v posledních letech pozorovat, že ohnisko zájmu spočinulo na dějinách tureckých válek a okupace na našem území 37/, byť se badatelé neuzavírají ani studiu širších souvislostí vnitřního vývoje osmanské říše a vývojem v Evropě v poslední době především v oblasti politických dějin, diplomacie a diplomatiky.

Na konci století 18. došly individuálního zpracování např.

tendence českého zahraničního obchodu jižním směrem, počátky národního obrození u Bulharů a úloha paisijovské tradice.

Práce zabývající se 19. stoletím v celém jeho průběhu se věnují výraznou měrou i ekonomice - rozebírají např. vznik a vývoj průmyslové revoluce na Balkáně a kapitálovou expanzi na Balkán na sklonku století 38/. Ve svém gros jsou však věnovány národnímu a národně osvobozeneckému hnutí, jejich nejruznějším aspektům, vzájemným kontaktům 39/, vývoji od obrození skotského stádia přes rok 1848 až k federalizačním snahám přelomu století a jejich dřívější tradici. V poslední době bylo prohloubeno poznání "balkánské otázky" 40/, ideje balkánské spolupráce a federace a národnostní politiky na Balkáně dokonce až do r. 1945. Průkopnický se studuje socialistické hnutí od jeho počátků v polovině 19. stol., jeho místo a význam v hnutích národních a vice versa, stanoviska evropského dělnického hnutí k východní otázce a jeho národnostní programy pro východní Evropu jak v konkrétním vývoji, tak v oblasti ideologie 41/.

Dalším přínosem posledního pětiletí jsou výsledky už detailního a systematického výzkumu vzniku národních států na Balkáně, charakteru jejich režimů, jejich vzájemných kontaktů, vztahů k velmocem, jejich úlohy v mocenských seskupeních meziválečného období. Tématem stále přitažlivým zůstává vznik, vývoj a pád Malé dohody, otázky evropské bezpečnosti 30. let, balkánské souvislosti Mnichova v politicko-diplomatických dějinách i vzájemných vztazích pokrokových vrstev, stejně jako podoba, příčiny a průběh účasti jednotlivých zemí ve 2. světové válce.

Studium nejnovější etapy dějin, jež žijeme, začíná u národně-osvobozeneckého boje proti fašismu a u vzniku lidově-demokra-

tických států Přibližně od r. 1949 sahají do let nám bližších přehledy povrchového reliéfu či jednotlivé sondy, jež zbývá ještě velmi rozhojnit, než dají plastický obraz nejnovější doby v jihovýchodní Evropě.

Náš stručný přehled si neklade nároků na úplnost, nechce suplovat bibliografii, byl míněn pouze jako základní informace. Vyjmenovali jsme pro inspiraci některé z kót, v posledním pětiletí zmapovaných. Učinili jsme tak v naději, že toto učané kompetentní shromáždění v diskusi doplní jejich výčet a svým dvou denním jednáním naznačí cesty, jimiž by se měl "pro future" ubírat výzkum bílých míst.

- 1/ Bulletin AIESSE VII,1-2,p.49-62,Bucarest 1969; Studia balcanica bohemo-slovaca,Brno 1970,10-36.
- 2/ Brno 1973,4-11.
- 3/ Bratislava 1973,7-23.
- 4/ Milan Kudělka,Zdeněk Šimeček a kol.,Praha 1972,560s.
- 5/ Brno 1969.
- 6/ František Hejl a kol.,Brno 1973,304 s.
- 7/ Richard Pražák,Balkanistické výzkumy na filosofické fakultě v Brně,VVM XXV,1973,č.3,290-293.
- 8/ Jozef Hroziencič,20 rokov činnosti Ústavu dejín európskych socialistických krajín SAV,Slovenské štúdie XV,1973,2-23.
- 9/ Milan Kudělka,Zdeněk Šimeček,Vladislav Šťastný,Radoalav Večerka,Československá slavistika v letech 1918--1939.
- 10/ František Hejl,Bibliografie prací prof.dr.Josefa Macúrka za léta 1960-1970, Otázky dějin střední a východní Evropy,Brno 1971,13-17.
- 11/Luboš Řeháček, Bibliografický soupis prací PhDr.Josefa Kurze, DrSc.,s přehledem jeho činnosti,Praha 1968,69s.
- 12/ Richard Pražák, Bibliografie prací prof.dr.Josefa Kabrdy, SPFFBU 18,1969,C 16, 26-30.
- 13/ František Maimuš, Seznam prací doc.dr.Zdenka Konečného, SPFFBU 18,1969,C 16, 170-175.
- 14/ Vychází péčí autorské dvojice Milan Loos,Vladimír Vavřínek.
- 15/ Sv.I., Ivan Dorovský-Richard Pražák,Brno 1970, 83s.; sv.II., Ivan Dorovský,Marta Romportlová,Brno 1973, 153s.
- 16/ Otázky dějin střední a východní Evropy, sest.František Hejl, Brno 1971,377s.
- 17/ Uspoř.Ivan Dorovský,Richard Pražák,Brno 1970,480s.

- 18/ Sest.František Hejl a Rudolf Fišer,Brno 1973,173s.
- 19/ Les grandes puissances et les Balkans à la veille et au début de la deuxième guerre mondiale 1937-1941, Studia Balcanica 7,Sofia 1973.
- 20/ Československé přednášky pro VII.mezinár.kongres slavistů ve Varšavě,Historie,Praha 1973.
- 22/ Acta VII.mezinárodního kongresu věd prehistorických a protohistorických,Praha 1971.
- 23/ Jíří Dimitrov a současnost,Brno 1973.
- 24/ Padesát vítězných let,Brno 1973.
- 25/ Připravuje ČSI ČSAV v Praze.
- 26/ Péčí ÚDESK SAV v Bratislavě.
- 27/ Šlovanský přehled 1972.zvl.č.,80s.
- 28/ Red.Růžena Havránková.
- 29/ Red.Jaroslav Opat.
- 30/ Brno 1971.
- 31/ Brno 1969,94s.
- 32/ Milan Loos, Dualist Heresy in the Middle Ages,Praha 1974.
- 33/ Josef Kabrda, Le système fiscal de l' église orthodoxe dans l' Empire ottoman, Brno 1969, 321 s.
- 34/ Praha 1970, 514 s.
- 35/ Sest.Lubomír E.Havlík, III.,IV.,470s.
- 36/ Bohumila Zástěrová, Les Avars et les Slaves dans la Tactique de Maurice,Praha 1971, 83s.
- 37/ Vojtěch Kopčan,Pavol Horváth,Turci na Slovensku,Bratislava 1971,211 s.
- 38/ Ctibor Nečas, Balkán a česká politika,Brno 1972,164 s.

- 39/ Milan Krajčovič, Slovenská politika v strednej Európe
1890-1901, Spolupráca Slovákov, Rumunov a Srbov, Bratislava
1971, 303 s.
- 40/ Ivan Dorovský, České země a Balkán. /Kapitoly z dějin česko-
makedonakých a makedonsko-českých styků/, Brno 1973, 236 s.
- 41/ Josef Kolečka, Národnostný programy pro střední a jihovýchod-
ní Evropu. /Z dějin socialistické teorie národnostní otázky
1948-1914/, Brno 1971, 428 s.